

A tankönyvírás nehézségei

Ágh Zsófia: Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében. Néprajz, művelődéstörténet és régészet. Segédkönyv középiskolások számára. Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió, 1999. 235 p.

Tankönyvet írni óriási feladat és felelősség mind szakmai, mind pedagógiai szempontból. Három tudományágat összefogni, átlátni és bemutatni egyetlen szerző tollából egy 235 oldalas könyv segítségével meglehetősen merész ötlet és vállalkozás. Ehhez a három szaktudomány és a pedagógiai követelmények igen alapos ismerete szükséges, még akkor is, ha a szerző segédkönyvnek szánja művét.

Vajon sikerült-e ezzel a hatalmas feladattal megküzdenie Ágh Zsófiának? Kinek és mihez lehet ajánlani ezt a segédkönyvet/tankönyvet? Ezekre a kérdésekre próbálok meg választ adni, három fő részre tagolva mondanivalómat:

1. Röviden és vázlatosan ismertetem a tankönyvet.
2. Megvizsgálom, hogy a tankönyv kritériumainak mennyire felel meg e munka. Használhatóságáról, alkalmazhatóságáról, a könyv lehetséges gyakorlati céljairól írok.
3. Végül tudományos és szakmai szempontok alapján nézem át. Mennyire tesz eleget a szerző ezeknek a követelményeknek, illetve a könyv bevezetőjében leírt elméleti céloknak?

1. A könyv szerkezete jól tagolt és világos felépítésű. Egy rövid bevezető után a három nagy rész öt-öt kisebb fejezetre, azok pedig *Bevezetés*, *Forrás*, *Példa* és *Összehasonlítás* címen újabb öt kis egységre tagolódnak. A szerző az öt részfejezet mindegyike után külön-külön megadja a felhasznált szakirodalom jegyzékét, az előbb felsorolt részegységekre lebontva azt.

A könyv végén helynévmutató (224–227. p.) és az ajánlott irodalom tematikus listája (228–235. p.) található.

A könyv rövid bevezetője, melyben a szerző bemutatja munkáját és ismerteti elméleti elképzeléseit, *A könyv használatáról* címet kapta (5–8. p.). Itt ismerkedhetünk meg a könyv létrejöttének nemes céljával, „hogyminden fiatal (és idősebb), aki forgatja, rátaláljon a történelem, a kultúrtörténet, a néprajz és a régészet szépségére és izgalmára, a szövegek mögött pedig felfedezze a természeti környezet és a benne élő ember életének, gazdálkodásának, társadalmának és alkotásainak összefüggéseit” (5. p.). A bevezetőben a szerző vázolja a könyv ismeretanyagát és szerkezetét, majd értelmezi és magyarázza a *Bevezetés* („amely röviden bemutatja a fejezet témakörét, és igyekszik a fejezetben előforduló ismeretlen fogalmakat tisztázni”), a *Forrás* („régikleveles vagy egyéb történeti források, néprajzi gyűjtések, fotók, térképrészletek stb.”), a *Példa* („kiemelnek

a fejezet témaköréből egy vagy két elemet, vagy egy-egy vidék, tájegység a témakörhöz kapcsolódó tárgyi vagy szellemi produktumát”), végül az *Összehasonlítás* („egy másik etnikai csoport, nemzetiség vagy társadalmi réteg tárgyait vagy társadalmát hasonlíthatjuk össze”) részeket (5. p.).

A szerző terjedelmi okokra hivatkozva szűkíti le a néprajztudomány „spektrumát” (6. p.),

kihagyja a szellemi kultúra, a szokások, a hiedelmek, a folklór egész témakörét, a tárgyi kultúra területéről kimarad a „kismesterségek” (kézművesség) egy része, a közlekedési és szállítási módok, a „társadalomnéprajzi részből a paraszti értékrend, a jogszokások, az erkölcsi normarendszer, a vallásos élettel összefüggő szokások bemutatása” (6. p.).

A bevezető második része arra keresi a választ, hogy mivel foglalkozik a néprajztudomány. Itt próbálja meg a szerző definiálni és elkülöníteni a néprajz, a művelődéstörténet és a régészet tárgyát (6–8. p.). (Ezzel részletesebben a 3. részben foglalkozom.)

A könyv tematikája vázlatosan a következő.

Az élet színtere – településtörténet, építkezés, lakáskultúra (11–75. p.) az első nagy rész, amelyben olvashatunk a településtörténet és régészet kapcsolatáról (11–20. p.), a középkori Magyarország településtípusairól, a városok kialakulásáról, a mezővárosokról (21–30. p.), a telekelrendezésről és a gazdasági épületekről (31–41. p.), a magyar paraszti lakóház építkezési alapanyagairól és technikáiról, táji típusairól (42–59. p.), végül az alaprajzról és a belső tereioszlásról, illetve a bútorfajtákról és a bútorkészítő központokról Magyarországon (60–74. p.).

A szerző a könyv második nagy részében a *Gazdaság és életmód* leírásával és változásaival foglalkozik (77–155. p.). Ezen belül tárgyalja, öt kisebb fejezetre osztva az ún. hagyományos gazdálkodást (vadászat, halászat, gyűjtögetés [77–86. p.]), a földművelést és állattartást (87–107. p.), a kereskedelmet és a városiasodást (108–119. p.), a vi-selettörténetet (120–137. p.), és végül a táplálkozási szokásokat (138–154. p.).

A harmadik nagy részben olvashatunk a társadalom szerkezetéről és annak változásairól (157–223. p.). Az államalapítás előtti, honfoglalás kori magyar társadalom- és családszervezettől elindulva, kronológiai rendben a szerző az 1950-es évekig követi végig a folyamatot. Külön fejezetet szentel a múlt század végi és a 20. század eleji polgárságnak (193–210. p.). A záró részfejezetben a kulákság példáján keresztül igyekszik szemléltetni az 1950-es évek légkörét, hangulatát (211–223. p.).

A könyv stílusa száraz, leíró jellegű, így a célzott olvasóréteg számára nem túl színes és olvasmányos, kevéssé érdekfeszítő és figyelmet keltő. Jegyzetek nem készültek a munkához, talán a jobb áttekinthetőség kedvéért mond le róluk a szerző. A művet két szakember, Molnár Mária néprajzkutató és Takács Miklós régész lektorálta.

2. A könyv mint tankönyv meglehetősen sok kérdést vet fel. Először is, hogy milyen jellegű ez a könyv, egyáltalán hova sorolható ez a munka. A szerző a bevezetőjében „forrásgyűjteménynek” nevezi (5. p.). Ehhez képest a források hiányosak, pontatlanok, igen kevés a konkrétan megadott, összefüggő idézet. Így nem lehet szöveg-, illetve forrásgyűjteményként használni. Tankönyvnek sem minősülhet igazán, hiszen túl gyér a leíró, értelmező, új ismeretanyagot nyújtó rész benne. Nyilván a szerző (vagy a kiadó) is érezte az alkalmazhatósága körüli problémákat, ezért végül a „segédkönyv” elnevezést kapta a mű.

Másodszor: vajon tájékozódott-e a szerző arról, hogy van-e ilyen jellegű könyvre igény a középiskolákban? Mely óra keretén belül lehet hasznosítani e munkát, egyáltalán hol és hogyan oktatnak ma középfokon néprajzot Magyarországon? A bevezetőben utal rá a szerző, hogy „a könyv élményszerű olvasmányokon keresztül hozza közelebb olvasójához a történelem, részben pedig a földrajz és a magyar nyelv és irodalom tárgyát” (5. p.). Egy középiskolai tanár nyilván többet tudna erről mondani, de véleményem szerint, ha nincs külön néprajzoktatás egy középiskolában, a fent említett tárgyak tananyagába nehezen illeszthető e „segédkönyv” anyaga. A benne található történelmi ismeretek ugyanis nem nyújtanak többet, mint egy teljesen átlagos történelemkönyv, a néprajzi anyag elsajátítására az amúgy is feszített tanterv és a nagy mennyiségű tananyag miatt nemigen kerülhet sor. Ugyanígy a másik két megnevezett tudományhoz sem kapcsolható szorosan a könyv, hiszen egy-két térkép és a függelék helynévmutatója még nem ad elég okot arra, hogy a földrajztudomány oktatásának keretén belül hasznosítsák e könyvet. Ehhez hasonlóan egy-két irodalmi műre mint forrásra való utalás és egy kis nyelvészeti boncolgatás (144. p.) egyetlen irodalomtanárt sem serkenthet a könyv használatára.

Marad a néprajztudomány, a néprajzóra, melyhez talán forgatható, használható a könyv. Ennek megfelelően szerencsésebb lett volna, ha a szerző csak és kizárólag a néprajzról ad ismereteket művében, kihagyja a művelődéstörténetet és a régészetet. Így teljesebb és hitelesebb képet tudott volna egy tudományról adni, hiszen helyhiányra hivatkozva csak egy kis szeletét mutatja be annak is. Hiányos, sematikus és egyoldalú képet kap így a diák a néprajzról (kimarad például a teljes szellemi néprajz, a folklór, a társadalom- és gazdaságnéprajz nagy része).

Újabb probléma és hiányosság, hogy a könyv nem élményszerű, nem tartalmaz eredeti új gondolatokat, összefüggéseket, nem készíti az olvasót gondolkodásra. Egy tankönyvnek feladata lenne, hogy felhívja a tudományon/tudományokon belül folyó vitákra, különböző elképzelésekre, nézetekre az olvasó figyelmét. Ezzel tudja ugyanis gondolkodásra készíteni a diákot, illetve a sokszínűségen és nyitott kérdéseken keresztül megkedveltetni a néprajzot, művelődéstörténetet és régészetet. A szerző e három tudományágat mint zárt, merev egységeket ábrázolja, mindig csak egy alapfelfogást, nézetet bemutatva. Így a könyv bevezetőjében leírt nemes célokat („élményszerű olvasmány”, ráataláljon a tudomány „szépségére és izgalmára” minden fiatal stb. [5. p.]) nem sikerült maradéktalanul megvalósítania a szerzőnek. A fent leírtakra néhány példa a történettudomány területéről: kihagyja a városfejlődés többféle koncepcióját és lehetőségét, a honfoglalás körüli vitákat, a kora középkort kizárólag Györffy György (1983) könyvére és nézeteire támaszkodva írja meg. A tartalmi problémák részletes megvitatása és elemzése nem tartozik a jelen munka keretébe, témájába.

Az egyes fejezetek színvonala és kidolgozottsága is igen eltérő, néhol túlzott részletességgel tárgyal egy témát (ilyenek például *Az építkezés alapanyagai és technikai* [42–48. p.], *A telek elrendezése és a gazdasági épületek* [31–41. p.] című részek, vagy az eketípusok leírása [92. p.]), melyek így nyilván érthetetlenek és unalmasak egy középiskolás számára, főleg szómagyarázatok nélkül. Máshol túl általános és szegényes a leírás (például *A falurendszer kialakulása* [167. p.], *A hagyományos paraszttársadalom felbomlása* [211–212. p.] című részek), és ez valószínűleg szintén nem növeli a könyv iránti érdeklődést. A fejezetek eltérő minőségének egyik nyilvánvaló oka a hivatkozott iroda-

lomjegyzék hasonlóan egyenlőtlen színvonala. A szerző egyes helyeken egyetemi jegyzeteket, tankönyveket (például Dám 1980, Hajdú–Domokos 1980), máshol ismeretterjesztő, képes vagy irodalmi műveket használ forrásul (például Gáborján 1985, Ady Endre, Heltai Jenő, Tömörkényi István írásai).

A könnyebb kezelhetőség és tájékozódás érdekében célszerű lett volna egy képjegyzéket, esetleg egy tárgymutatót készíteni a könyvhöz. Ezekkel együtt jobban betölthetné a segédkönyv funkcióját.

3. Egy tankönyvnek tudományos szempontból is mintaértékűnek kell lennie, hiszen maga a szerző munkája példázhatja a szakma színvonalát, tükrözi annak ismeretanyagát. A könyv olvasása közben észrevétlenül sajátíthatja el a diák a tudományos munka mikéntjét és kritériumait. Ágh Zsófia gyakorlati célú forrásgyűjteménynek szánja munkáját, de ez sok mindenre nem ad mentességet. A leíró/bemutató jellegű és az úgynevezett tárgyi néprajz sem mellőzheti az elméleti és módszertani elgondolásokat. Köztudott, hogy ezek segítenek a téma- és tárgyválasztásban, az összefüggések feltárásában, a leírás módjában, a megfelelő példák, források és irodalom kiválasztásában. Elméleti és módszertani háttérismeretek nélkül tehát nem lehet jó tankönyvet, könyvet írni. Ez sajnos erősen érződik a szerző munkáján. Maga a megadott három tudomány meghatározása és elkülönítése körül kezdődnek a problémák. A bevezető részben felteszi a kérdést a szerző: „mivel foglalkozik a néprajztudomány?” (6. p.). Ezen belül többféleképpen próbálja meg definiálni a néprajzot, amely meghatározások felületesek, pontatlanok és elavultak: „A néprajz tehát társadalomtudomány, és mint ilyen a társadalom egy részének történetével, szerkezetével, külső és belső hatásra történt változásaival foglalkozik.” (6. p.) Nyilvánvaló, hogy a definíció első része („történetével”) a történelem, a második fele („szerkezet”) a szociológia tudományának témája, ezért ez így nem elégséges meghatározás. Fő vonatkoztatási pontnak a szóbeli hagyományozódást teszi meg. Ezek alapján különíti el a néprajzot a művelődéstörténet tárgyától, amely szerinte „a nem szóbeli hagyományozódást követő kultúra” (8. p.). Végül harmadik meghatározásként megállapítja: „A néprajz tárgya a folyamatosan írásbeliség nélküli, törzsi-nemzetségi társadalomban élő népek kultúrájának kutatása terepmunkával. Az írásbeliség kialakulása után a társadalom szóbeli hagyományozódást követő rétegeinek anyagi és szellemi kultúráját, valamint életmódját vizsgálja szintén a néprajzi gyűjtés módszerével, kiegészítve azt elméleti kutatásokkal és a többi társadalomtudomány eredményeivel.” (8. p.)

Hasonlóan problémás, nem kielégítő a szociológia, a történelem, a régészet definíciója sem, mivel nem azonos szempontok szerint különíti el a három tudományágat (8. p.). Világos és érthető szétválasztás helyett inkább összemossa őket.

A szerző szerint a néprajz módszere szinte kizárólagosan a néprajzi gyűjtés. Ennek megfelelően a szóbeli hagyományozódás eltűnésével és a paraszti világ felbomlásával megszűnik a néprajz tárgya, melyből két kiutat ismer: a történeti néprajz, illetve a szociológia felé való orientálódást. Ez igen szegényes választék lenne, így hamis képet ad a tudományról. A század eleji felfogást illene meghaladnia egy 1999-ben megjelenő tankönyvnek, s némileg ismernie kellene a legújabb néprajzi törekvéseket és irányzatokat.

A témaválasztás is ellentétbe kerülhet a szerző céljával, mely az anyagi és szellemi kultúra hagyományos szétválasztásának lazítása lenne (6. p.). A néprajzon belül pont hogy erősíti azt, hiszen az úgynevezett szellemi kultúrával nem foglalkozik (terjedelmi

okokra hivatkozva), illetve az arra vonatkozó részeket a művelődéstörténetbe, a kultúra-történet keretébe illeszti be. Ezért a szerzőnek erősen át kellett volna gondolnia szelekcióját, témaválasztását.

Az egész könyv felépítése és a témák bemutatása is – mint már említettem – történeti síkon halad, ez a kronológiai rend dominál fejezetenként és részfejezetenként egyaránt. Mivel ez nem történelemkönyv, igen zavaró és egysíkú ez a kizárólagos történeti szemléletmód és haladási irányvonal. (Furcsa paradoxon, hogy az ajánlott irodalom jegyzékében legtöbb munkájával szereplő, szinte egyedüli külföldi elméleti történészként feltüntetett G. Duby közismert nézete épp ellentétes Ágh Zsófia evolucionista felfogásával. Duby szerint „a történelemnek nincs fejlődési iránya” [Duby 1993:181]).

Egy újabb figyelembe veendő szempont, hogy a fejezetenként megírt erősen történeti jellegű bevezetésekben nem lehet egyetlen történész munkájára hivatkozni, tudományos nézeteit kizárólagossá tenni, vagy ha igen, akkor mindenképpen illik feltüntetni, hogy az nem a szerző saját gondolata, kutatási eredménye. A kora középkornál (mint már említettem) Györffy György (1983) egyetlen könyvére, a középkornál Szabó István (1969) egy könyvére, művelődéstörténetből pedig Zolnay László (1977) munkájára alapoz a szerző. Itt említem meg, hogy Fügedi Erik munkái a felhasznált irodalom fontos kiegészítői lehetnek volna (például Fügedi 1981).

Utaltam már rá, hogy mennyire fontos a megfelelő szakirodalom kiválasztása, amely nagymértékben növelheti vagy csökkentheti egy mű tudományos értékét. Azokon a helyeken, ahol történeti hitelességre törekszik a szerző – ilyenek a *Bevezető* és a *Forrás* részek – nem szerencsés irodalmi műre hivatkozni, illetve csak azt tenni meg forrásnak. (Erre szolgálnak a *Példa és Összehasonlítás* részek.) Így nem forrásértékű Tömörkényi István novellája (192. p.), Heltai Jenő, Ady Endre írásai (210. p.). Megkérdőjelezhető több más, dokumentumértékűként kezelt irodalmi hivatkozás is. Kovács Imre (192. p.) és Márai Sándor (210. p.) személye nem túl hiteles a történelemtudományon belül, ezért nem szerencsés dolog az 1930. évi népszámlálás adatait pont Kovács Imre könyvéből átvenni, azt is meglehetősen nagyvonalúan és pontatlanul (vö. Ágh 1999:184 és Kovács 1947:60 adatait).

Értelmetlennek és fölöslegesnek tartom José Ortega y Gasset (1995) munkáját példaként idézni, hiszen egy filozófus nem biztos, hogy pontos, korhű képet ad a század eleji válsághangulatról (207–210. p.). Az elit kultúra és a szellemi kisebbség fölényének erős hangsúlyozása pedig nem egy középiskolásoknak szóló néprajzi tankönyvbe való gondolatkör (még ha a szerzőnek tetszenek is ezek). Nem véletlen, hogy az ajánlott irodalmak között sem szerepel ez a munka.

Nem tartom helyesnek, ha egy szerző saját értékrendjét közvetíti egy tankönyvben. Erre példa *A kispolgárság lakáskultúrája és annak változásai a 20. század folyamán* című rész (71–73. p.), melyben egyértelműen az úgynevezett nagypolgárság értékrendjét és kultúráját tartja mintaértékűnek.

Mivel ez a munka nem egy személyes vallomás vagy önéletírás, etikátlannak tartom, hogy a szerző saját családjá vélt vagy valós tragédiáját hozza példaként a kulákság helyzetének bemutatására mint általános érvényű tendenciát. Így természetes a szerző elfogultsága az utolsó fejezetben, ahol nagyapja és apja sorsát tárja elénk a saját családi fotóalbummal együtt (*A kollektív gazdaság hatása a paraszti közösségekre* című részben [211–223. p.]).

A könyvben rengeteg a pontatlan, nem egyértelmű hivatkozás. A fejezetek végén található felhasznált irodalmak jegyzéke sok esetben nehezen összeegyeztethető a fejezetben leírtakkal, az ott szereplő adatokkal. Néhány ilyen típusibát szeretnék bemutatni. A könyv gyakran több szerzőt tüntet fel forrásként, holott valójában egyetlen könyv egy kis részének, fejezetének tartalmi kivonatát adja a szerző. Így értelmetlenül és fölöslegesen hivatkozik *A táplálkozás* című fejezet bevezetőjében (138–144. p.) Szabó István (1969) munkájára, hiszen abban nincsenek ilyen adatok. *A Viselettörténet* bevezetője esetében (120–124. p.) sem értem, hogy a szerző miért Gáborján Alice (1985) kis könyvére utal, mivel abban jóval kevesebb adat található, mint a fent leírt fejezetben. Valami nyilván kimaradt az irodalomjegyzékből. *A belső tér- és lakáskultúra* című fejezet *Forrás* részében (67. p.) is három különböző irodalmat ad meg, holott valójában Zolnay László (1977:260) könyvéből veszi az okleveles források adatait. Egyébként is a középkori okleveles anyag pontos hivatkozási helyeit illene megadni (51. p., 67. p.), mivel Zolnay 552 oldalas könyvéből igen nehéz visszakeresni azokat. A szerző legtöbbször oldalszám nélkül adja meg a felhasznált irodalmat, pedig gyakran jól nyomon követhetőek a hivatkozott könyvben a konkrét adatok, részletek. Így Kovács Imre, illetve Hajdú Péter és Domokos Péter megadott munkáiból (Kovács 1947:65–108: *Az egyke*; Hajdú–Domokos 1980:39–184: *Obi-ugorok*) csak egy-egy fejezetet használ fel Ágh Zsófia, ezért illene feltüntetni az oldalszámot (192. p., illetve 165–166. p.).

Újabb pontatlanság és következtelenség, hogy gyakran ott hivatkozik oldalszámra, ahol nem szó szerint idéz, ahol viszont macskakörmös részeket találunk, nem írja alá konkrétan a szerzőt és oldalszámot, így az nehezen beazonosítható, visszakereshető. Ilyen például a *Kereskedelem* című fejezet *Forrás* része (109–112. p.), ahol a három idézett helyhez négy irodalom van megadva. *A Viselettörténet* című fejezet *Forrás* (125–128. p.) részében a hat megadott irodalom és a macskakörmös idézetek szintén nem egyeztethetőek össze. *A középkori magyar társadalom Összehasonlítás* (176–177. p.) részében is hiányoznak a konkrét utalások. *A palóc nagy család* példájának idézeteinél (163. p.) sem ad oldalszámot Morvay (1981:13) könyvéhez, stb.

Hasonlóan hiányos a táblázatok, az illusztrációk és a fényképek feliratozása is. Van olyan táblázat, amely egy az egyben átvétel, s ez sincs feltüntetve (például *A táplálkozás* című fejezetnek a 142–143. oldalán található táblázat a Magyar Néprajz III. Kézművesség kötetének 592–593. oldaláról való). Más helyeken több könyv alapján készítette a megadott táblázatot, de ez is jól nyomon követhető (például *A magyar paraszti lakóház* című fejezetben Barabás–Gilyén [1979] és Dám [1980] műveiből veszi át az ábrákat minden konkrét utalás nélkül). Helyhiány miatt nem sorolhatom fel az összes nem hivatkozott, forrás nélküli illusztrációt (térképeket, fényképeket, táblázatokat, ábrákat).

Etikailag vitatható probléma, hogy a fent leírt helytelen és hiányos irodalmi és forrás-utalások miatt a felületes vagy tájékozatlan olvasónak az az érzése keletkezhet, mintha az egész könyv a szerző saját, eredeti gondolata, kutatási eredménye volna. (Nem tudom, hogy Ágh Zsófia mennyire van tisztában a plágium fogalmával, talán érdemes lenne elolvasnia Szabó Katalin [1997:102–103] kézikönyvéből az erre vonatkozó részeket.)

A szerző könyve bevezetőjében ismerteti (5. p.), hogy mi tartozik a *Bevezetés*, *Forrás*, *Példa* és *Összehasonlítás* részekbe (lásd I. részben leírtakat). Sajnos ezt nem tudja következetesen megvalósítani, végigvinni, ezek gyakran összerosódnak. Így például Heltai, Ady, Márai század eleji hangulatjelentései nem *A városi polgárság a múlt szá-*

zad végén... című fejezet *Forrás* részéhez valóak (197–204. p.), inkább a *Példa* alatt szerepeltethetőek. Más helyeken a *Példa* és *Összehasonlítás* részek keverednek, mivel mind a kettő ugyanolyan jellegű és témájú leírást tartalmaz. Ennek megfelelően csak időbeli eltérés van a két rész között a *Hagyományos gazdálkodás...* című fejezetben (81–86. p.). A *Kereskedelem* részben sem különíthető el a *Példa* (*A debreceni régi nagy vásárok* [112–114. p.]) és az *Összehasonlítás* (*Vándorkereskedők és házalók* [115–119. p.]). Ugyanígy az utolsó fejezetben is egybeesnek a kettő (*Kulákpérés – Tótkomlóson* [215–219. p.], illetve *Az utolsó paraszt kivonulása – Felsőiskáz...* [219–223. p.]). *A magyar paraszti társadalom a 19. század végén és a 20. század elején* című fejezetben viszont már mind a három rész keveredik. Tömörkényi novellája a *Forrás* alatt szerepel (185–187. p.), ez is és az *Összehasonlítás* (*Az ormánsági egykés társadalom* [190–192. p.]) is inkább példászerű. Azt sem értem, hogy Ortega y Gasset idézete miatt az *Összehasonlítás* rész alatt szerepel (207–210. p.), hiszen az nem szól más etnikai csoportról, nemzetiségről, társadalmi rétegről vagy más társadalomról, hanem egy szociálpszichológiai jelenséget ír le.

Az idegen eredetű szavak átírásánál sem mindig következetes a szerző. Aszerint, hogy hol mely történész munkájából merít, többféleképpen használja ugyanazt a szót. Ilyen esetekben érdemes elővenni az akadémiai helyesírási könyveket, értelmező és etimológiai szótárakat, s azok alapján egységesíteni az átírást. Így a szerző hol a „jurt” (például 12. p., 60. p.), hol a „jurta” (162. p.) kifejezést használja. A „steppe” szó régies, németes használata is vitatható, miután az akadémiai kiadványok (*A magyar nyelv értelmező szótára*, *A magyar helyesírás szabályai*, *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*), valamint a történelemkönyvek is az (orosz jövevényszóból kialakult) „sztyepp” alakot alkalmazzák. Bár kétségtelen tény, hogy néhány, a könyvben hivatkozott történész is (Györffy György, Fodor István és Szabó István) ragaszkodik ehhez a régies formához, míg mások (például László Gyula, Domokos Péter) inkább az újabb, ma inkább elfogadottabb és használt alakot részesítik előnyben.

Néhány, véleményem szerint nem elhanyagolható tartalmi problémát mégsem hagyhatok figyelmen kívül. Igen sok furcsaságot olvastam *A táplálkozás* fejezet *Nyelvtörténeti, régészeti és írott források a táplálkozásról* című részben (144–145. p.). A történettudományon belül nehezen elfogadható tény, hogy az ősmagyarok konkrét, szoros kapcsolatba kerültek volna szkíta és szarmata törzsekkel, illetve a perzsákkal (144. p.). Egy-két jövevényszó még nem bizonyítja ezt. Nem lehet bizonyos feltételezéseket, véleményeket kizárólagos tudományos tényként kezelni, mert ez esetleg megtévesztő egy diák/olvasó számára. Így például merész az a kijelentés, hogy a honfoglalás előtt „első-sorban juhhúst ettek a magyarok” (145. p.).

Ugyanitt (144–145. p.) érvényesül az a nyelvészeti szempontból is túlhaladott szemlélet, melyet a szerző alkalmaz. Egyfelől a tárgyak, eszközök és elnevezéseik közé egyenlőségjelet tesz (*Wörter und Sachen* irányzat), másfelől nyelvészeti megfigyeléseket, eredményeket történeti tényként ír le. Ilyen tipikus és közismert példa a „méz” szó esete (144. p.), melynek meglétéből nehéz mélyreható következtetéseket levonni, mivel a szó jelentésváltozáson ment át.

Végül néhány megjegyzés – nagy vonalakban – a tematikusan megadott, ajánlott irodalomjegyzékről (228–235. p.). A népszerűsítő könyveket – mivel a szerző is dolgozik belőlük, és így nem hagyhatóak ki – jobb lenne külön felsorolni, mert így meglehe-

tősen eklektikus a lista. (Például Kolibri könyvek sorozata a Móra Könyvkiadótól, az Ortutay szerkesztette Magyar népművészet sorozat a Corvina Kiadótól, Kis magyar néprajz..., Tarján Gábor könyvei stb.)

Általában illik odaírni, hogy hányadik kiadás a megadott mű, mert így egy laikus számára megtévesztő az évszám. Törekedni kellene a legújabb szakirodalom feltüntetésére, megismerésére, használatára, mivel enélkül igen hiányos és egyenetlen színvonalú az ajánlott irodalom. Például a néprajzi bibliográfiák listáján csak a három Sándor István könyv olvasható. Utal ugyan arra a szerző, hogy a Néprajzi Hírekben évenkénti bibliográfia található (a néprajzi folyóiratoknál és időszaki kiadványoknál, meglehetősen pontatlanul és elnagyoltan), de ez még így is kevés, hiszen ezek a szakmával való ismerkedés, a tájékozódás és kutatás legfontosabb kiindulópontjai.

Zárszó

Az írásom elején feltett kérdésekre – a felsorolt szakmai és pedagógiai problémák alapján – mindenki megtalálhatja a választ, levonhatja a maga számára a tanulságot, véleményt alkothat, figyelembe véve egyfelől azt, hogy hiba nélkül nem lehet dolgozni, másfelől hogy munkám is csak egyféle megközelítés, vélemény.

IRODALOM

BARABÁS JENŐ – GILYÉN NÁNDOR

1979 Vezérfonal népi építészetünk kutatásához. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.

CSILLÉRY KLÁRA, K.

1972 A magyar nép bútorai. Budapest: Corvina.

DÁM LÁSZLÓ

1980 Magyar Néprajz I. Építkezés. Egyetemi jegyzet. Budapest: Tankönyvkiadó.

DUBY, GEORGES – LARDREAU, GUY

1993 Párbeszéd a történelemről. Budapest: Akadémiai Kiadó.

FÜGEDI ERIK

1981 Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

GÁBORJÁN ALICE

1985 Magyar népviseletek. Budapest: Corvina.

GYÖRFFY GYÖRGY

1983 [1977] István király és műve. 2. kiadás. Budapest: Gondolat.

HAJDÚ PÉTER – DOMOKOS PÉTER

1980 [1978] Uráli nyelvrokonaink. 2. kiadás. Budapest: Tankönyvkiadó.

KRESZ MÁRIA

1983 Magyar népi cserépedények. Budapest: Móra.

KOVÁCS IMRE

1947 [1937] A néma forradalom. Budapest: Misztótfalusi.

MORVAY JUDIT

1981 Asszonyok a nagycsaládban. 2. bővített kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

ORTEGA Y GASSET, JOSÉ

1995 [1929] A tömegek lázadása. Budapest: Pont.

SZABÓ ISTVÁN

1969 A középkori magyar falu. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SZABÓ KATALIN

1997 Kommunikáció felsőfokon. Hogyan írjunk, hogy megértsenek? Hogyan beszéljünk, hogy meghallgassanak? Budapest: Kossuth.

ZOLNAY LÁSZLÓ

1977 Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből. Budapest: Magvető.